

EL MESTRE QUE VA PROMETRE EL MAR

Proposta didàctica de Ramon Breu

SINOPSI- COMENTARI

El mestre que va prometre el mar ens introdueix en la història real d'Antoni Benaiges, un mestre republicà protagonitzat per l'esplèndid actor Enric Auquer. Benaiges era originari de Mont-roig del Camp (Tarragona), i durant alguns anys de la Segona República fou destinat a l'escola de Bañuelos de Bureba, un petit poble de la província de Burgos. També es la història d'e l'Ariadna, una dona que busca les restes d'un avantpassat desaparegut a causa de la repressió produïda a la Guerra Civil.

La pel·lícula entrellaça passat i present en un moviment pendular a través de dues trames que construeixen un relat sobre la memòria i la importància de no deixar caure en l'oblit la nostra història recent. La trama d'Ariadna (Laia Costa) és la de moltes famílies que encara busquen els familiars enterrats anònimament en fosses comunes, mentre que la d'Antoni Benaiges realitza un

homenatge als mestres republicans, que fou el gran tresor de la Segona República, en un relat emotiu i plenament vigent.

El film es basa en el llibre *Desenterrant el silenci: Antoni Benaiges, el mestre que va prometre el mar* de Francesc Escribano i ha estat adaptat per al cinema per Albert Val. L'Ariadna descobreix que el seu avi busca des de fa temps les restes del seu pare. Decidida a ajudar-lo, viatja a Burgos on s'està exhumant una fossa comuna on podria estar enterrat. Durant la seva estància, coneixerà la història d'en Benaiges que fou mestre del seu avi.

A través d'un innovador mètode pedagògic basat en les teories de Freinet, el mestre va arribar a fer una promesa als seus alumnes a principis de l'estiu de 1936: els portaria a veure el mar. La història del mestre Antoni Benaiges basada en fets reals, i la de l'Ariadna el 2010, personatge fictici que representa els descendents dels desapareguts, van superposant-se en una interacció entre aquestes dues trames que transmet un missatge clar: el que passa en el passat repercuteix en el nostre present en forma de ferida transgeneracional. I és que resulta d'una sensibilitat enormement humana ser capaços d'heretar les ferides dels nostres avantpassats i no deixar-nos arrossegat per l'epidèmia de l'oblit.

En el film de Patrícia Font, els fets que succeeixen en el passat tenen conseqüències sobre personatges del present i la relació entre ells. L'Ariadna, que ha crescut amb l'avi i la mare en una casa de silencis i tabús, és un personatge fràgil y perdut que pateix atacs d'ansietat. Tot l'univers d'Ariadna, fred, apàtic, envoltat de mort i oblit, es contraposa al del mestre Benaiges, un home idealista i entusiasta, il·lusionat i vitalista malgrat les amenaces i els obstacles amb els que es troba en el poble. Dues històries molt diferents dins del mateix film que conviuen amb elegància i coherència.

No obstant, és en el segment del mestre on la pel·lícula atrapa i commou. Amb una narrativa fluida, honesta i transparent, *El mestre que va prometre el mar* aconsegueix fugir de qualsevol temptació de reconstrucció històrica encartonada o de melodrama lacrimogen. Al contrari, sorprèn la naturalitat de la posada en escena, la intel·ligència en l'ús dels escenaris i la feina precisa amb els personatges. A més, Patrícia Font demostra ser una excel·lent directora d'actors, ja que destaca en la gestió de l'elenc infantil que funciona a la perfecció.

Antoni Benaiges volia canviar el món a través de l'educació y de la seva acció política, però va pagar el preu de la seva gosadia davant les forces de la foscor amb la seva pròpia vida. *El mestre que va prometre el mar* es presenta davant els ulls de l'espectador com un testimoni que narra de forma nítida un crim que fou enterrat en una fosa comuna. La directora compon un relat que es mou entre un present mutilat i un passat emmordassat per les restes d'una intolerància cruel i impune, que segueix asfixiant el nostre present. El jove mestre apareix com l'exemple dels projectes d'una república que intentava fer passes cap a la modernització del país. D'això ens parla aquesta cinta que representa un exercici lluminós i necessari de memòria col·lectiva, un exercici també d'imaginació per pensar com hauria de ser d'aquest viatge a un mar anomenat renovació i llibertat.

Amb una mirada moderna sobre l'educació, el mestre Benaiges va introduir a les seves classes un element a priori estrany, una impremta. Amb ella va realitzar, amb els seus alumnes, desenes de petits llibres sobre els temes treballats a classe. Quaderns amb els que aconseguia la implicació dels nens i de les nenes, però amb els que deixava una petjada sobre la seva tasca pedagògica. Aquesta idea d'educació en llibertat va topar amb la intransigència dels que sempre volen conservar els seus privilegis i el seu domini sobre els dèbils. Els que van iniciar la Guerra Civil van cremar tots els quaderns que van trobar, però avui se'n conserven tretze que Benaiges havia enviat a la seva família de Mont-roig. Avui, el mestre que va prometre als seus alumnes portar-los a veure el mar és dins d'una de les més de 2500 fosses comunes que hi ha a l'Estat, moltes d'elles irrecuperables, on milers de cossos desapareguts no han rebut una sepultura digna.

FITXA DE LA PEL·LÍCULA

Títol: *El mestre que va prometre el mar*

Direcció: Patrícia Font

Guió: Albert Val

Producció: Minoria Absoluta

Director de fotografia: David Valldepérez

Muntatge: Dani Arregui

Música original: Natasha Arizu del Valle

Direcció d'art: Josep Rossell

País: Catalunya, 2023

Durada: 105 minuts

Intèrprets: Enric Auquer (Antoni Benaiges); Laia Costa (Ariadna); Luisa Gavasa (Charo); Ramón Agirre (Emilio adult); Gael Aparicio (Carlos); Alba Hermoso (Josefina); Nicolás Calvo (Emilio nen); Antonio Mora (alcalde); Milo Taboada (Padre Primitivo); Laura Conejero (Rosa); Felipe García Vélez (Carlos adult); Alba Guilera (Alba).

ACTIVITATS DE COMPRENSIÓ I REFLEXIÓ

1. Per començar parlem de l'Ariadna. Com és? Què li ha passat recentment? Per què viatja a la fossa comuna de la Pedraja, a Burgos?
2. La cap de les excavacions li diu a l'Ariadna que la gent dels voltants ha tingut actituds contràries a la feina que fan: des de gent que els ha convidat a dinar fins a qui ni els miren a la cara. Com ho interpretes?
3. Qui era l'Antoni Benaiges? Per què va anar a Bañuelos de Bureba, un poblet de Burgos l'any 1935? Quin règim hi havia a Espanya en aquells anys?
4. Com és l'escola que es troba el mestre? Per què hi ha hagut en el poble un canvi de mestre?
5. El capellà, el padre Primitivo, es mostra contrari als mètodes del mestre nou. Per exemple, li retreu que hagi despenjat el crucifix. Quin simbolisme té la marca del crucifix que encara es veu a la paret de l'aula? Què representa la figura del capellà en la història? Per què els nens li tenen por?
6. Quina és la història d'en Carlos? Per què viu amb el mestre Benaiges? Qui és en Carlos en la història de l'Ariadna?
7. Per què li diu l'Emilio, ja gran, a l'Ariadna: "Ninguno de nosotros volvió a hablar del maestro en todos estos años".
8. La impremta és una de les novetats que porta el mestre a l'escola. Quina funció fa la impremta? Quines són les altres novetats del sistema del nou mestre?
9. Qui és la Charo? Què pensa del mestre? Per què li diu: "Eres el maestro más raro que ha pisado nunca este pueblo"?
10. Com se li acut al mestre Benaiges proposar als nens anar a veure el mar? Creus que el mar podria ser la metàfora d'alguna cosa?
11. Quina és la postura política d'Antoni Benaiges, reflectida en l'article que escriu a *La Voz de Bureba*?
12. Comentem ara la visita de l'inspector a l'escola: Qui creus que l'havia avisat? Quin és el resultat de la inspecció?
13. Per què la Josefina, ja molt gran, no vol parlar amb l'Ariadna?
14. Qui són els que encapçalen el cop d'estat de Franco al poble? Per què cremen la impremta i els quaderns escolars?
15. Per què creieu que encara hi ha milers de cossos sense desenterrar a les fosses comunes d'Espanya?

LLENGUATGE I TÈCNiques AUDIOVISUALS

1. Quina mena de moviment de càmera podem veure en l'escena del viatge de l'Ariadna a Burgos?
2. Una mica més tard, observem un altre moviment sobre la fossa on es van exhumant els ossos. De quin moviment es tracta?
3. Constantment l'acció passa des de la recerca de l'Ariadna a la història del mestre Antoni Benaiges: Quin nom rep aquest recurs cinematogràfic?

4. Al minut 85 de la pel·lícula, ja a les acaballes de *El mestre que va prometre el mar*, se'ns mostra un primer pla sobre la cara ferida i torturada del mestre. Quina funció fa el primer pla en l'expressió audiovisual?
5. En el cotxe que condueix l'Ariadna i penjant del retrovisor hi ha una joguina penjant, un cavallet. L'observem a través d'un pla de detall. Recordes qui, de petit, feia cavallets de fusta? Què és un pla de detall? Què simbolitza el cavallet en la història que ens han explicat?

Consulta aquest blog si tens algun dubte:

<http://llenguatgecinematografic.wordpress.com/>

PANTALLA DE LECTURES

L'INICI DE LA RECUPERACIÓ DE LA MEMÒRIA D'UN MESTRE REPUBLICÀ

L'any 1934 la plaça de mestre del poble de Bañuelos de Bureba, a la província de Burgos, va ser assignada al mestre Antoni Benaiges, nascut el 1903 a Mont-roig del Camp. Va ser el mestre de l'escola fins al 1936. En els dos anys en què va treballar a Bañuelos, va introduir, amb no pocs obstacles de les forces vives del poble, una nova metodologia educativa que en aquells temps s'havia iniciat a França, la tècnica de Célestin Freinet. Benaiges va adaptar aquesta manera d'ensenyar a la realitat de Bañuelos, fent un èmfasi especial en la cooperació dels alumnes, el text lliure i l'ús de la impremta a l'escola, com a elements per fomentar la màxima implicació dels nens i nenes en el procés del seu aprenentatge. La insurrecció feixista de juliol de 1936 i la repressió immediata per tota la província de Burgos, per part del general Mola, va tallar en sec el projecte i va posar fi a la vida del mestre. Tot i que el seu record va estar present entre els seus alumnes, la memòria d'Antoni Benaiges es va anar diluint enmig de la por a recordar, en un país devorat per la bèstia franquista.

Gairebé vuitanta anys més tard, i a diferència de centenars de milers d'oblidats, la figura d'Antoni Benaiges es va començar a recuperar des de Bañuelos per l'interès que van suscitar en els néts d'alguns dels seus alumnes uns quaderns impresos a l'escola; també des de Mèxic, per un estudi sobre els mestres compromesos amb la difusió de les teories de Freinet, i a Mont-roig del Camp, pel desig de la família Benaiges de saber què havia passat amb Antoni després de l'estiu de 1936, en què ja no va tornar al seu poble.

De manera miraculosa, diferents persones van poder compartir documents, informacions i records. L'any 2010 es va obrir una fossa comuna a les muntanyes de La Pedraja, a prop de Bañuelos, amb la possibilitat que es poguessin trobar, entre un centenar de cossos, les restes de Benaiges. El fotògraf Sergi Bernal en va documentar l'exhumació. Atret per aquella història,

Bernal va parlar amb els veïns de Bañuelos que l'havien conegut. També va establir contacte amb la família Benaiges i amb estudiosos del mètode Freinet.

Cada pas obria noves preguntes de gran interès. Què feia un mestre català en un poblet de la província de Burgos? Com devien rebre els pares les tècniques pedagògiques innovadores de Benaiges? Quin sentit tenia elaborar uns quaderns impresos amb pensaments i impressions dels alumnes? Per què el mestre no va arribar a complir la seva promesa de portar els seus alumnes a veure el mar?

ANTONI BENAIGES, EL MESTRE QUE VA PROMETRE EL MAR

El relat que va fer Rafael Martínez va ser tan sorprenent i emocionant com precís i detallat. Per a en Jaume (l'oncle avi d'Antoni Benaiges) va ser com si de sobte, en una habitació fosca algú hagués obert una finestra perquè la llum entrés a dojo... «Vaig dir: Ja està! Ara ja ho sé!», rememora. Antoni Benaiges i el pare de Rafael Martínez compartien una bona amistat i moltes més complicitats. Tots dos eren militants socialistes i plegats van fundar la Casa del Pueblo de Briviesca. Rafael recordava perfectament el dia en què els dos van ser detinguts. Va ser el 19 de juliol a la Casa del Pueblo de Briviesca. Deia que els van arrestar i que els van tenir uns dies tancats. Que Antoni va ser torturat. Que al mestre li van arrencar les dents i el van passejar mig nu en un cotxe descapotat per Briviesca, per humiliar-lo públicament i perquè servís d'escarment. Rafael Martínez va explicar que ell, en aquell moment, era un nen però ho va saber. Després el van portar a La Pedraja, a ell i a molta altra gent. Tots aquells que es consideraven enemics del nou règim van ser afusellats i els van tirar a tots junts en un forat que després van emplenar de terra.

L'horror d'aquells primers dies de la Guerra Civil i la brutalitat amb què van matar el mestre, va fer que els veïns de Bañuelos de Bureba consideressin que podia ser molt perillós guardar qualsevol objecte relacionat amb Benaiges. Tots els que tenien algun quadern se'n van desfer. O el van amagar. Els Martínez tenien diversos quaderns que s'havien publicat a l'escola, ja que un dels germans Martínez n'era subscriptor. Com que no els volien llençar els van amagar al forn d'una fàbrica de guix de la seva propietat [...].

Les proves d'ADN fetes als familiars directes dels desapareguts potser respondran a alguns interrogants i demandes de la majoria d'ells. Però, pel que fa al cas d'Antoni Benaiges, encara queden algunes preguntes importants que només es poden respondre amb suposicions. Fonamentades, però suposicions en realitat. Per exemple, què feia Antoni Benaiges a Bañuelos el dia 19 de juliol, quan el curs ja feia dies que s'havia acabat? Tant els nens com el mestre ja estaven de vacances. Es té notícia que aquell any Antoni havia de desplaçar-se a Burgos o a Bilbao per fer alguna conferència, o a Madrid per participar en algun congrés. Si com cada estiu tenia previst anar a Mont-roig, i així ho havia manifestat a la família, per què va tornar a Bañuelos?

«Va tornar perquè havia de complir la promesa que havia fets als nens de l'escola. Va tornar per recollir-los i portar-los a veure el mar», explica Jaume i confirma Rafael.

A Mont-roig, aquell estiu de l'any 1936, la família Benaiges tenia preparada a petició d'Antoni la casa de Les Pobles, al costat del mar.

ESCRIBANO, F. (2012). *Antoni Benaiges, el mestre que va prometre el mar*. Barcelona, Associació Mirmanda, Blume i Ventall Edicions, p. 78.

OBRIR FOSSES

L'any 2004 la Generalitat de Catalunya va obrir la primera fossa comuna de la Guerra Civil al Principat. Era la primera que s'exhumava en període democràtic, però no era la primera exhumació de la Guerra Civil que es practicava: durant el conflicte la mateixa Generalitat havia efectuat exhumacions per aclarir els crims comesos a la pròpia rereguarda; amb la victòria franquista el règim havia estat exhumant aquestes mateixes fosses per recuperar les restes de les víctimes i per utilitzar-les políticament, i, a la dècada de 1960, també havia exhumat desenes de fosses de soldats que van ser traslladades al Valle de los Caídos. La fossa oberta el 2004, doncs, era la primera que s'exhumava en període democràtic, però es pot afirmar que des de la mateixa guerra hi havia hagut una continuïtat en les obertures de fosses comunes causades pel conflicte.

La fossa exhumada el 2004 estava situada a Prats de Lluçanès (Osona) i havia de servir com a experiència pilot per elaborar una reglamentació a la qual s'haurien d'acollir, a partir d'aleshores, aquells particulars o entitats que volguessin dur a terme una exhumació de característiques semblants. Les circumstàncies polítiques —el precipitat final del primer anomenat «tripartit»— no van fer possible l'aprovació de la reglamentació malgrat haver-se realitzat amb èxit l'obertura de la fossa. Quatre anys més tard, el 2008, es va dur a terme la segona obertura per part de la Generalitat d'una fossa comuna de la Guerra Civil que, una vegada més, havia de servir per poder reglamentar les exhumacions que es realitzessin posteriorment. També estava situada a Osona, en aquesta ocasió a Gurb, i aquesta vegada les circumstàncies polítiques sí que van permetre que de l'experiència se n'acabés aprovant diversa reglamentació.

El març de l'any 2003 Maria Arnó Bosch, nascuda el 1914 a Almacelles (Segrià), es posà en contacte amb la Generalitat de Catalunya. Tenia 90 anys, i el seu besnebot, Jaume Esteban, la va ajudar a fer una declaració en què informava de l'existència d'una fossa comuna en una masia de Prats de Lluçanès, on havien arribat amb la seva família a finals de gener de 1939 i on el dia 3 de febrer el seu germà Claudi havia estat assassinat. «Heu de saber que, a hores d'ara, els darrers testimonis presencials d'aquells fets som la Sra. Francesca Bosch Vicente (7 anys més jove que jo) i jo mateixa (la resta són

morts o el 1939 eren infants). És per això, i considerant també que vós i el vostre departament heu iniciat un procés d'inventari de les fosses comunes a Catalunya, que us aporto aquesta declaració detallada dels fets, esdeveniments i circumstàncies que, al meu entendre, poden propiciar una propera identificació, exhumació i digne enterrament del cos del meu germà.»

En la seva declaració, Maria Arnó informava de la ubicació de la fossa amb tota mena de detalls: l'indret exacte en què estava —«En la finca Puig Vistós, ubicada en les afores de la població de Prats de Lluçanès, en concret en el jardí de l'actual casa d'en Joan B.»—; hi adjuntava un plànol i exposava que «La referència fonamental per localitzar la fossa comuna és l'alzina, planta [sic] just en l'espona que delimita el jardí. Just davant de l'alzina és on es va cavar la fossa, aproximadament a 1 metre del seu tronc. L'alzina ha sobreviscut tots aquests anys (de fet ha desenvolupat dos troncs més) i ha estat sempre la referència (juntament amb la casa) per ubicar la fossa»; exposava els cossos que s'hi havien enterrat —entre 7 i 9—; explicava una mínima biografia del seu germà Claudi de 33 anys, en detallava l'estatura, la complexió, la roba que portava quan va ser enterrat i la seva ubicació en el si de la fossa. «El darrer cos dipositat en la fossa va ser el d'en Claudi, dada que em sembla fonamental per tal d'identificar les seves restes. Això ho puc confirmar perquè, al quedar el cos d'en Claudi a molt poca altura del nivell del sòl, jo mateixa vaig cobrir el seu rostre amb un mocador blanc (de la casa Baltà de Barcelona, nou i amb un calat a la vora) abans de que cobrissin la fossa amb terra. El cos d'en Claudi va quedar lleugerament reclinat a la seva dreta. Finalment, la fossa va quedar coberta de terra; perfectament delimitada per un monticle d'uns 30 centímetres, de fet, que encara es reconeixia l'any 1957, data del meu primer retorn a l'indret.»

La memòria dels fets, preservada per la Maria i per tota la família, recordava uns esdeveniments que els havien marcat fins aleshores. Fugint de l'avenç de les tropes franquistes, un seguit de carros que la Maria anomenava «caravana» havia sortit d'Almacelles. «La caravana realment no era una caravana, sinó com a poc dues caravanes on hi havia familiars meus. Hi viatjaven els pares d'en Claudi, les dues germanes: ma padrina Maria i la seua germana Antonieta, ma mare, que era una criatura de pocs mesos. Hi viatjaven també cosins de ma mare, hi viatjava també una part de família ara ubicada a Sucs, prop d'Almacelles, i hi viatjava també una part de família que va tenir l'encert d'abandonar la caravana a l'altura de Manresa i emprendre el camí directe al Pirineu, arribant a travessar la frontera francesa.» Marxaven d'Almacelles sense tenir consciència d'haver actuat malament, però temien el que podia passar quan arribessin les tropes rebels. A Prats de Lluçanès la família havia decidit acabar la seva marxa al mas Puigvistós. Quan les tropes franquistes van arribar-hi, feia deu dies que s'hi estaven dotze persones, nou dones, un nen de 12 anys, en Claudi, de 33, i el seu pare. La Maria, en una entrevista realitzada a mitjan 2004, recordava els fets del dia que havia mort el seu germà. El 3 de febrer de 1939, a l'inici dels enfrontaments, ella i una altra nena de la família eren a l'estable amb unes mules i en sentir els primers trets pujaren cap al pis de dalt del mas i no tornaren a baixar fins que els soldats rebels, un cop presa la zona, obligaren tothom a sortir i a situar-se davant la porta de la casa.

La primera intenció havia estat agafar els tres homes, inclòs el nen de 12 anys, per matar-los allà mateix. Però el comandant de les tropes, en el darrer moment, va ordenar no matar l'home més gran i el nen i, tot i que aquests van veure com mataben en Claudi, van salvar la vida.

En Claudi, seguint el testimoni de la seva germana Maria, quedà estès a terra, al costat d'un carro, durant tres dies, amb una ferida mortal al costat esquerre de l'estómac, amb un gros forat d'entrada de la bala i envoltat de cossos escampats arreu de soldats republicans vestits amb granotes de color marró i blau. «Va estar, un cop afusellat, tres dies al ras abans de ser enterrat amb els altres sis cossos dels militars. I va patir fins i tot vexacions, des de, un cop mort, cops de bastó, li prenien la roba, l'hi prenien... Els hi van prendre tot repetidament. I, finalment, el dia tres va estar l'execució, i l'enterrament a la fossa comuna va estar el dia sis de febrer de 1939. Tres dies estant a la intempèrie i tres dies la família immersa en aquell drama, diguem-ne.»

La fossa on les restes d'en Claudi reposaren durant 65 anys no estava identificada, i de fet el primer dia d'excavació, el juny 2004, es va arribar a dubtar de la seva existència, atès que el pas dels anys havia fet néixer en l'indret on la Maria la recordava un ametller, i el lloc s'havia convertit en el jardí de la masia de Puigvistós.

Queralt Solé "Prats de Lluçanès i Gurb: Les fosses comunes de la Guerra Civil exhumades com a prova pilot per part de la Generalitat de Catalunya" Revista AUSA n. 170. Pàgs. 769-772. Vic, 2012.

ASPECTES DIDÀCTICS PER AL PROFESSORAT

Elements de debat i relacions que es poden establir

- La figura d'Antoni Benaiges i la seva visió educativa i ideològica.
- La política educativa de la Segona República espanyola.
- La formació dels mestres i la importància dels ensenyants en una societat democràtica.
- El poder transformador de l'educació en una societat endarrerida.
- Les fosses comunes i la memòria democràtica a l'Estat espanyol.
- La depuració dels mestres i la repressió durant la dictadura de Franco.
- La desmemòria del nostre passat més recent.
- El cinema com element de reflexió i sensibilització.

Objectius formatius

- Conèixer la tasca feta pels mestres de la República.
- Valorar la importància de la política educativa en les societats contemporànies.

- Analitzar la vigència educativa dels plantejaments dels mestres de la República.
- Valorar els efectes i les conseqüències de la depuració del cos de mestres de la República.
- Reflexionar sobre l'estat de la memòria democràtica de la Guerra Civil i de la dictadura franquista.
- Estudiar i analitzar obres cinematogràfiques